

## ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманчук Н. М. Подолання студентською молоддю стресу, викликаного воєнною агресією: ресурс творчості. The Russian-Ukrainian war (2014-2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P.1316–1322.
2. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини/ За ред. І. Я. Коцана. Луцьк: РВВ Вежа, Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
3. Розанов В.І. Адаптивні антистресові технології: навч. посіб. К.: Кондор, 2009. 276 с.

## ОСОБЛИВОСТІ САМОСВІДОМОСТІ ЮНАКІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ СХИЛЬНОСТІ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

**Рибчук Ю. Я.**

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

Криза самосвідомості сучасної особистості має свої специфічні особливості, які пронизують всі пласти людського буття ризику ставлять під сумнів питання про непорушність морально-етичних систем минулого. Свідомість сучасної людини в даний час знаходяться в постійному потоці технологічних інновацій, які змінюють ті аспекти реальності, які раніше вважалися природними і не залежними від її активності. Саме розуміння сутності людської самосвідомості, допомагає розкрити фундаментальні здатності особистості до самотворення, інтегрованого, наповненого смыслом існування, що особливо важливо в юнацькому віці. У період юності для особистості актуалізуються такі завдання, як вибір життєвих цінностей і становлення світогляду, становлення внутрішньої позиції, тощо. Однак певні особливості особистісного розвитку в юності на тлі типових кризових явищ сучасного суспільства можуть призвести до появи труднощів у вирішенні окреслених проблем і ускладнити процес формування самосвідомості юнаків.

Сутнісні характеристики самосвідомості та її структура й сукупність чинників формування представлені в дослідженнях Г. Радчук. Наукові дослідження, також, представляють широкий спектр чинників формування самосвідомості, серед яких визначають систему особистісних смислів (З. Карпенко, В. Лавріненко [2]), цінностей, формування життєвої концепції чи цілі, розвитку рефлексії, тощо [3]. Разом із тим, у наукових дослідженнях відсутні дані стосовно зв'язку самосвідомості молодшої особистості та її віктимної поведінки [1, 4]. Психологічні проблеми віктимності досліджувалися вітчизняними (О. Бовть, О. Бондарчук, Т. Вакуліч, Н. Максимова) та

зарубіжними (Д. Рівман) авторами. Проте, сучасні наукові дослідження не пояснюють широкий спектр зв'язків між показниками самосвідомості юнака та його віктимністю, що і зумовило актуальність даного дослідження.

Метою даної публікації виступає аналіз показників самосвідомості юнаків із різним рівнем схильності до віктимної поведінки.

Емпіричне дослідження здійснювалось на основі припущення про те, що компоненти самосвідомості юнаків пов'язані з рівнем їх віктимної поведінки. Зокрема, юнакам із підвищеним рівнем віктимної поведінки, імовірно, властиві знижені показники самоствалення, саморегуляції і негативне ставлення до свого «Я», знижена самооцінка та нестача рефлексії. Натомість, юнаки із низьким рівнем віктимної поведінки, скоріше за все, характеризуються позитивним самостваленням і самооцінкою, розвинутими вміннями здійснення рефлексії та саморегуляції, позитивною оцінкою свого «Я». Для емпіричного дослідження обрано такі методики: 1) для вивчення особливостей самопізнання як аспекту самосвідомості застосовано методики «Особистісний диференціал» (за Ч. Осгудом) та «Рівень виразності і спрямованості рефлексії» (М. Грант); 2) для дослідження емоційно-ціннісного ставлення до себе як аспекту самосвідомості використано методику «Опитувальник самоствалення» (В. Столін, С. Пантілеєв); 3) для вивчення саморегулятивного компоненту самосвідомості застосовано методику «Стильова саморегуляція поведінки людини» (за В. Моросановою, Є. Коноз); 4) емпіричне дослідження схильності до віктимної поведінки передбачало застосування методики «Діагностика схильності до віктимної поведінки» (О. Андроннікова).

Емпіричною базою дослідження виступала вибірка, до якої увійшли 60 юнаків (36 дівчат та 24 хлопці), які навчаються на різних спеціальностях Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що компоненти самосвідомості юнаків пов'язані з притаманним для них рівнем віктимної поведінки. Зокрема, досліджувані із різним рівнем віктимності відрізняються за властивими їм характеристиками, використаними для опису характеристик власного «Я». Юнакам із низьким показником віктимності властиве переважання таких характеристик як: привабливий ( $t = 3,324$ ,  $p < 0,01$ ), сильний ( $t = 3,677$ ,  $p < 0,01$ ), добросовісний ( $t = 3,718$ ,  $p < 0,01$ ), відкритий ( $t = 3,522$ ,  $p < 0,01$ ), добрий ( $t = 3,847$ ,  $p < 0,01$ ), незалежний ( $t = 3,352$ ,  $p < 0,01$ ), діяльний ( $t = 3,409$ ,  $p < 0,01$ ), рішучий ( $t = 3,025$ ,  $p < 0,01$ ), справедливий ( $t = 3,461$ ,  $p < 0,01$ ), доброзичливий ( $t = 3,470$ ,  $p < 0,01$ ),

упевнений ( $t = 2,877$ ,  $p < 0,01$ ), самостійний ( $t = 3,208$ ,  $p < 0,01$ ). Тобто, опис власного «Я» юнаки із низьким показником віктимної поведінки реалізують, переважно, з використанням тих характеристик, що мають позитивну спрямованість та відображають їх тенденцію до дієвої реалізації у житті і спілкуванні. Натомість, юнаки з високим рівнем віктимної поведінки характеризуються переважанням таких характеристик як: упертий ( $t = 3,374$ ,  $p < 0,01$ ), напружений ( $t = 3,258$ ,  $p < 0,01$ ), метушливий ( $t = 3,058$ ,  $p < 0,01$ ). Ці характеристики відображають негативне ставлення відносно власного «Я» та наявність емоційного напруження, відсутність прагнення до реалізації в складній системі життєвої активності юнака.

Визначено, що юнаки із різним показником віктимної поведінки характеризуються відмінними показниками розвитку рефлексивних здібностей, що суттєво відрізняються у площині соціорефлексії ( $t = 2,018$ ,  $p < 0,05$ ), адже саме нестача спроможності інтерпретувати досвід комунікації постає чинником формування віктимних патернів поведінки у юнаків.

Юнаки з високим рівнем віктимної поведінки характеризуються низькими показниками самоствалення. Зокрема, такій групі досліджуваних характерні низькі показники загального рівня ставлення до себе ( $t = 3,205$ ,  $p < 0,01$ ), самоповаги ( $t = 3,499$ ,  $p < 0,01$ ), аутосимпатії ( $t = 3,805$ ,  $p < 0,01$ ), очікування позитивного ставлення від оточуючих ( $t = 3,242$ ,  $p < 0,01$ ), самоінтересу ( $t = 3,318$ ,  $p < 0,01$ ). Тобто, юнаки з вираженою віктимною поведінкою мають негативне ставлення до свого «Я», не сприймають його як позитивну впорядковану сукупність рис, що може бути цікавою оточуючим людям. Тобто, факт віктимної поведінки юнаків пояснюється негативним ставленням до своєї особистості, не розумінням логіки власних вчинків, і, відповідно, віктимізація виступає наслідком такого негативного самоствалення, коли юна особистість, не маючи опори у своїй самосвідомості, намагається відшукати її в оточуючому світі. Натомість, не віктимні юнаки характеризуються позитивним показниками самоствалення.

Виявлені відмінності і в проявах саморегуляції юнаків із різним рівнем віктимної поведінки. Так, юнакам із низьким показником віктимної поведінки характерні виражені показники планування ( $t = 2,422$ ,  $p < 0,05$ ), моделювання ( $t = 2,485$ ,  $p < 0,05$ ), програмування ( $t = 2,615$ ,  $p < 0,05$ ), гнучкості ( $t = 2,652$ ,  $p < 0,05$ ) та самостійності ( $t = 2,612$ ,  $p < 0,05$ ) в діяльності. Такі юнаки більш успішно планують свою діяльність, спроможні моделювати план виконання дій та результат очікуваних дій, на основі чого вони демонструють більш виважені форми поведінки і не схильні перебувати жертвою. Натомість, юнаки із високим рівнем віктимної поведінки, маючи

знижені показники саморегуляції, характеризуються неспроможністю успішно планувати, регулювати та гнучко змінювати діяльність, що ставить їх у позицію «жертви».

Разом із тим, дана проблема остаточно не вирішена і потребує подальшого дослідження. Так, перспективою подальших досліджень автора може виступати вивчення структурних компонентів юнаків із різним локусом контролю, комунікативними тенденціями, рівнем особистісної зрілості, тощо.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Problems of self-awareness among young people with addictive behavior (on the example of tobacco smoking) / Kostiu S. Y. // Bulletin of National Defense University of Ukraine. The Coll. of Sc. P. K.: NDUU, 2023. Issue 6 (76). P. 64-69. <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/10174>
2. Лавріненко В. А. Основні характеристики смисложиттєвої кризи у підлітковому віці. *Синергетичний підхід до проектування життєвого простору особистості* : зб. наук. Матеріалів III Міжнарод. наук.-практ. конф. (27-28 квітня 2023 р., м. Полтава). Полтава, 2023. С. 140–144.
3. Малиш Є. О. Психологічні особливості розвитку самосвідомості в юнацькому віці. *Освіта і наука – 2024*: зб. наук. праць учасників звітно-наукової конференції студентів та аспірантів Факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (9-11 квітня 2024 р., м. Київ) / Ред. колегія: Л. М. Вольнова. Київ, 2024. С.147–148.
4. Шрамко Е. В. Особливості статево-рольової ідентифікації та її вплив на самосвідомість у підлітковому та юнацькому віці. *Практична психологія у сучасному вимірі*: XV Міжнародна науково-практична конференція науковців та студентів: тези доповідей, (м. Дніпро, 26 березня 2024 р.). Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2024. С.329–331.

## ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПІДЛІТКІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЛЕЖНОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ СТОСУНКАХ

**Свіколкіна О. О.**

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

Дослідження комунікативної проблематики у підлітковому віці є актуальним, що детерміновано рядом особливостей становлення особистості підлітка в сучасному кризовому суспільстві, повному протистоянь та протилежностей. Підлітковий вік є складним етапом у становленні особистості. З одного боку, підліток ще дитина, не має достатнього життєвого досвіду для самостійного життя. З іншого – він відчуває себе дорослим, прагне відповідного ставлення з боку оточуючих. Таке становище провокує кризові прояви у спілкуванні підлітків з оточуючими, конфлікти, труднощі і протиріччя, які потребують вирішення.